

ЖИТТЯ ПОЛЯКІВ НА СЕЛІ В УМОВАХ ГОЛОДУ ТА РЕПРЕСІЙ

Насильницька колективізація початку 1930-х рр. призвела до розпаду селянського суспільства, зрівнявши всіх у злиднях, руйнування господарств, волонтаристська аграрна політика — це все причини страшного лиха — голодомору, голодомору штучного. Комуністична партія та створена нею радянська влада стали на шлях геноциду власного народу. Польське населення України, більша частина якого проживала на селі, пізнало трагедію голоду, нарівні з українцями та іншими народами.

У 1932 році у Мархлевському районі було колективізовано 16,9% сільських господарств, тоді як по Україні вже було об'єднано у колгоспи 72% господарств, а по СРСР — 61,5%¹.

На кінець 1932 р. в УСРР за планом залишалося заготовити ще 67 мільйонів пудів хліба. Секретар ЦК КП(б)У М. Хатаєвич обіцяв у своєму листі до секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна виконати та перевиконати план хлібозаготівлі протягом 10–15 днів, «поскольку приступлено к вывозу семенных фондов в колхозах...» та «путем выявления и изъятия припрятанного, разворованного и неправильно розданного хлеба»².

У 1932 р. горезвісна кампанія виконання та перевиконання хлібозаготівлі охопила і польський національний район. Мархлевський районний комітет КП(б)У в травні 1932 р. повідомляв про «катастрофічну ситуацію забезпечення хлібом» району. Протягом травня місяця для робітників району було доставлено 2,5 т. хліба при потребі 39 т., до речі про селян не йшлося взагалі. Робітники голодують, демонструють незадоволення, намагаються втекти до Польщі³.

Процес колективізації польського району не задовольняв органи радянської влади. У звітах і довідках постійно говорилось про відставання польського національного району у справі колективізації сільських господарств, Але головні причини вони бачили не в економічній неспроможності колгоспів, а в «куркульській і контрреволюційній агітації» та «браку більшовицької масової роботи». Як сказав пізніше, на XIV КП(б)У з'їзді у 1938 році у своїй звітній доповіді М.С.Хрущов: «Труднощі, які пережила Україна при колективізації, були організовані за завданням Пілсудського і німецьких фашистів»⁴.

Після парадного звітування про перевиконання плану вже на початку 1933 р. парторганізація Мархлевського району розглядала питання «Про випадки опухання і виснаження на ґрунті голоду в районі». Обговорювалась ситуація з продовольством у селах району, найскладнішою вона була у Биківці, Мар'янівці, Прутівці, Гута-Юстинівці, а також у Новому Заводі і Мархлевську.

У доповідних матеріалах ДПУ Київської області, які починаються словами: «В отдельных местах Киевской области резко обострились продовольственные затруднения и на этой почве отмечены отдельные факты голода», йшлося про окремі випадки голодування у тому числі й польському національному районі імені Мархлевського. У селі Сарнівка офіційно було зареєстровано 30 голодуючих родин одноосібників. У Вилівській польській сільській раді голодувало 9 бідняцьких родин. Подібне відбувалося і в інших селах району: Биківці, Кам'яному Броді, Олізарівці, Здань-Болярці, Неборівці. Батьки відправляли дітей побиратися, селяни масово труїлися сурогатами, у продажі на базарі з'явилися жолуді, котрі купляли бідні верстви населення⁵.

«Ознаки голоду можна було побачити на людях скрізь — на вулицях, у дворах, на городах, на одягу, взутті, на їхніх обличчях, на хатах ззовні і тим більше зсередини. Особливо зовнішні ознаки голоду були помітні на дітях. Напівголодні люди і ті, що часом не доїдали, були злі, навіть люті. Їхня дратівливість була надзвичайна, яка вела до сварок у родинах, з сусідами, рідними та місцевою владою. Такі люди часом надто швидко рухалися, нервували, по два-три рази переказували те саме. [...] Часом вони стояли чи сиділи в задумі, а потім поспішали без потреби і начебто ні про що не думали. Спали напівголодні люди погано і мало. Зранку вони вставали втомленими, ніж лягали спати увечері. Вони були весь час у клопотах про майбутнє і завжди у песимістичному настрої. Ті самі люди, але в стані голоду були різні. Чим більше люди голодували, тим більше вони ставали тихими, в них слабшали розумові здібності і втрачалася добра пам'ять. Люди в ситуації голоду були безпорадні, сумірні й не протестували. Вони мало або зовсім не плакали. [...] На початку голоду матері непокоїлися за малолітніх дітей, також голодних. Ці страждання матерів були тихі, здебільшого без сліз, до того ж вони начебто покладали всю провину за те нещастя, що їх спіткало, на себе, хоча вони в цьому були зовсім не винні»⁶, згадували очевидці.

«Зовнішні фізичні ознаки людей, які були напівголодними чи голодними, в загальних рисах були такі: спершу вони худли, ставали сухими, виснаженими, а потім — опухали. В першу чергу опухало і набрякало обличчя, а потім — руки і ноги. Деякі люди з опухлим обличчям і ногами вже

вмирили. У інших опухали обличчя і ноги, потім усе тіло, вони не рухалися і вмирили. Бували такі випадки, що опухлість минала, і люди висихали, як тріска, і тоді приходила смерть. Іноді живі люди від недоїдання, а потім від справжнього голоду починали розкладатися. Спершу в них на тілі з'являлися синьо-червоні плями, які тріскали, і звідти витікала бура рідина, після починалося загальне загнивання...»⁷

У 1933 р. в Україні було зареєстровано 1909 тис. смертей, з них 20,7 тис. серед польського населення (2,8 тис. у містах та 17,9 тис на селі). Ці цифри відображали приблизно 50 відсотків смертних випадків⁸. Майже кожен десятий поляк був знищений радянською владою в Україні.

У березні 1933 р. начальник ДПУ Київської області повідомляв, що «голод з його наслідками, маємо у 32–34 районах. По 16 районах маємо 123 зареєстрованих випадки людоджерства і трупоїдства». У Білоцерківському районі опухло від голоду 9 603 особи, у Букському голодувало 3 878 осіб і 742 вмерло від голоду у лютому–березні, у Переяславському районі опухло 1 113 чоловік і 238 померло. У Богуславському районі голодували селяни у 1 931 господарстві. У Володарському районі 7 тис. чоловік голодували, 1 тисяча померла. 4 березня цього ж року начальник Вінницького ДПУ Соколинський повідомляв про тяжкий продовольчий стан та смертність від голоду у багатьох районах. У деяких селах голодувало до тисячі колгоспників та стільки ж одноосібників. Є свідчення про жахливі випадки, коли дітей вбивали, а їх м'ясо з'їдали. Були й самогубства на ґрунті голоду⁹.

Зі спогадів мешканця с. Гречани: «В ночі, 21 серпня 1937 р. на нашому подвір'ї загавкав пес та роздалося міцне стукання у двері. Зайшли три чоловіки, — «Собірайся!», — звернувся один з них до батька. 29 числа він був розстріляний без жодного суду, як «ворог народу». Ця тепла по-літньому ніч стала початком великої трагедії у с. Гречанах». По селу було арештовано 12 осіб. З цього часу «чорний воронок» кожну ніч вивозив по 7–10 осіб з села аж до осені 1938 р. Рідні намагалися передавати до тюрми хоч якісь харчі, стояли на морозі довгий час. Родичам «ворогів народу» відмовляли в медичній допомозі¹⁰.

Так згадує про ті часи Фелікс Мужановський, мешканець села Мар'янівка Мархлевського району: «Мій батька на ім'я Владислав був «середняком», вступив до колгоспу у 1930 р. Працював у колгоспі добре, був направлений на курси активістів-колгоспників до Житомира. Колгосп працював не погано, вдалося майже уникнути голоду в 1932–33 рр., працювала колгоспна їдальня, харчувалися переважно картоплею. У сусідніх селах Житомирщини та Вінниччини селяни вмирили цілими родинами, трап-

лялися випадки канібалізму, щоб не вмерти їли траву, ягоди, кору, ловили їжаків, щурів, мишей»¹¹.

Родина поляків Івашкевичів мешкала неподалік Житомира у польському селі, в якому налічувалося 360 господарств. У родинях послуговувалися виключно польською мовою. З початком колективізації у родини забрали в 1933 р. трьох коней, корову, свиней, вози, сані, січкару та багать іншого, залишили пусту хату і хлів. Під час голоду люди у селі вмирали кожного дня. Чоловіки орали землю, а діти збирали коріння, з якого мати робила борошно. Були змушені вступити до колгоспу, але це їх вже не врятувало від виселення з рідної домівки. В 1936 р. було вивезене усе село до Казахстану. Під час подорожі кожного дня вмирало до 30 депортованих осіб від голоду та хвороб. З Казахстану родині Івашкевичів вдалося втекти й повернутися на Україну, оселитися у с. Леонівка Іванківського району на Київщині. В 1941 р. з приходом німецьких військ вони повернулися до рідного села на Житомирщині¹².

У с. Мала Саліха Антонівського району перша спроба колективізувати господарства була зроблена на початку 1929 р. У селян відібрали земельні ділянки, але навесні ніхто на працював на полях, колгосп розпався. У наступному році повторно організовано колгосп на 10 га господарства родини Забіжевських, яких попередньо вислано до Сибіру. Спочатку до праці в колгоспі не ходили, а обробляли власні городи. Насильницькі колективізовану худобу ніхто не доглядав, не годував, не давав води, по селу роздавалися її страшні крики. Бувало, що хтось з господарів вночі пробирався до власного бидла і годував його, але згодом це припинили з остраху на репресії. На весні 1933 р. на селі з'явилися перші голодуючі, з часом їх ставало все більше. Вмерлих ховали у спільних могилах. Засівали тільки городи при хатах. Тих, хто пережив голод, чекала примусова депортація. Налякані селяни почали масово вступати до колгоспів¹³. Але цей крок не врятував селян від подальших репресій.

В червні 1939 р. з с. Велика Саліха вивезли родини: Будзишевських, Збіжевських, Дженгіловських, Буяльських, Зкліцьких, Беднарських, Гадомських, Поплавських, Бобровських, Чоловських, всього 18 сімей.

Юзеф Криницький з Сатанова згадував: «Вночі ми, підлітки відомими тільки нам стежками діставалися через Збруч до Польщі. До села Калагарівка. Вдень працювали у місцевих господарствах за хліб та картоплю. Наступної ночі з наїдками поверталися до дому. Тільки завдяки цьому я і моя родина (мати, два брати і сестра) пережили страшні часи»¹⁴.

В. Малецький — мешканець Городка Подільського згадував так: «У 1933 р. в нас був страшний голод. Люди падали, як солома. Батько,

боячись арешту, втік з дому разом з братом Юзефом. Ми працювали на залізничній станції в Закупнах фактично за їжу. Біля хати сестри посадили картоплю. Ночами стерегли, щоб її не було вирвано голодуючими, спали на вулиці. Якось уранці було холодно і йшов дощ, коли картопля тільки почала квітнути, побачили, що її майже всю повирivano з землі. Крадій знайшовся недалеко городу у рові, був дуже слабкий і не зміг далеко втекти. Ми витягли його з рову, чоловік десь 35 років боявся розправи. Мати забрала картоплю зі словами: «Йди собі чоловіче», він довго плакав й пішов, ледь-ледь пересуваючи ноги. Картоплю ми посадили в землю і багато поливали водою, щоб прийнялась»¹⁵.

У березні 1933 р. секретар Мархлевського райкому партії Б. Марчевський направив на адресу Київського обкому КП(б)У доповідну записку, в якій повідомляв про тяжкий продовольчий стан у районі. «Деякі сільради, — писав він, — організовують куркульські провокації, здійснюють гвалт про масовий голод, надають у райвиконком списки на 30-40 голодуючих родин по селу». Голодування штовхало на крадіжки домашньої худоби, птиці. У селах Шиєцька-Буда, Василівка, Олізарка «куркулі» агітували голодних розділити насінневий фонд. У Дранецьких Хатках з голоду померла дитина, яка пролежала під ліжком 4 дні. У Яблонівці Мар'янівської сільради мати вигнала з хати чотирьох голодних дітей, сказавши: «Хай ідуть, куди хочуть, я не можу на них дивитися». Селянин Пашківський в Ульянівці від голоду підпалив хату, сам згорів, а його дитину врятували односельці. У с. Дранецьки Хатки М. Добровольська з відчаю вбила власного сина, а його м'ясо з'їла разом з дочкою, пізніше вбила і її. Без допомоги, повідомляв Б. Марчевський, не зможемо розв'язати продовольчу проблему»¹⁶.

В серпні 1933 р. у ряді районів Київської області побував В. Затонський, у тому числі і в Мархлевському. В його доповідній записці йшлося про те, що селянам не видавали заробленого на трудодні зерна або неправильно їх обчислювали. Так, у польському районі нараховували 10% не від обмолоту, а від здачі на пункт. Мали місце зрівнялівка в оплаті ударників і ледарів. В. Затонський писав про незадоволення польських селян радянською владою, низьку продуктивність праці, відзначав, що у Мархлевський район трактори завозилися більше для політики, ніж з економічних міркувань, бо до кінця травня вони не виходили в поле, щоб не загрузнути у багні. У селах панувала безгосподарність, а іноді і безглуздість, керівники сільрад своїми діями погіршували продовольче становище людей. Але високий партійний керівник підкреслював, що перешкоди на селі чинили куркулі і «вороги»¹⁷.

В Мархлевському районі у березні 1933 р. голодувало вже 1 760 осіб, 1 106 з яких — діти.

<i>Село</i>	<i>дорослі</i>	<i>діти</i>
Віли	28	57
Здань Болярка	95	116
Новий Завод	95	207
Олізарівка	24	31
Уланівка	24	18
Шиєцька Буда	46	92
Гута Устинівка	135	75
Неборівка	52	115
Жовтий Брід	81	64
Генріхівка	74	152 ¹⁸ .

Мешканець с. Грем'яче на Житомирщині С. Ренькас писав: «Тоді в цей страшний час велику допомогу вижити надавала людині природа, яка її оточувала і особливо ліс. Ліс був багатим на рослини і тварини, він допомагав здобути їжу. Збирали гриби, сушили, продавали чи обмінювали на зерно. Купували каші, макарони. Цукру не було зовсім, його можна було отримати виключно за золото в Торгзінах. Дехто з мешканців, щоб врятуватися від голодної смерті, нелегально заготовляли дрова на опалення, які можна було обміняти на картоплю чи зерно в степових місцевостях. Здобуте зерно у жорнах переробляли на борошно. Кожен кілограм здобутого хліба давав надію дожити до майбутніх жнив, на які так сподівалися. Навесні 1933 р. голод зробив людей жебраками. В процесі колективізації позабиране у польських селян не тільки знаряддя праці, худобу а й хати, оголосивши господарів «ворогами соціалістичного устрою». Більшість з них опинилася в азіатській частині соціалістичної держави на засланні чи каторжних роботах»¹⁹.

Після жахливих подій голодомору комуністична партія починає процес ліквідації польських національних інститутів. Спершу це торкнулось польських адміністративно-територіальних одиниць.

23 листопада 1934 р. політбюро ЦК КП(б)У схвалило «Постанову Вінницького обкому КП(б)У про реорганізацію 18 польських сільрад в українські». Питання було вирішено так званим «опитуванням» членів політбюро ЦК КП(б)У — «Погодитись з постановою Вінницького обкому». Цим рішенням пропонувалось реорганізувати сільські ради: Домбанівську Махнівського району; Муховецьку, Вікторівську, Широко-Гребельську Козятинського району; Кам'янську Заславського району; Вербецьку та Білецьку Летичівського району; Н. Гутянську Ново-Ушицького району;

Кривочинецьку Волочиського району; Маньковецьку Міхалпільського району, Мніховську Смотрицького району; Фавстинську та Гремячівську Держинського району; Окладнянську Барського району; Гвоздавську і Осиківську Бердичівського району та Дем'янківцевську Дунаєвського району²⁰.

Подібні рішення були прийняті й по інших регіонах України. Постановою політбюро ЦК КП(б)У від 20 грудня була «прийнята пропозиція Київської обласної організації про реорганізацію польських сільрад в українські». Ліквідовувались ще 7 національних сільрад у семи польських селах: Осиковому Кінці Коростишівського району, Рудня-Мечні Овруцького району, Гута-Потіївці Потіївського району, Тетирі та Немельянівці Новоград-Волинського району, Будко-Сабачинському і Зольному Олевського району²¹.

Таким чином, у 33 районах Вінницької області до перевиборів сільрад 1934 р. існувала 71 національна польська сільрада, протягом цього року 19 були реорганізовані в українські, 52 залишились польськими, але не на довго. У 1935 році ще 40 польських сільрад було намічено до ліквідації, «як штучно насажені, населення яких переважно говорить українською мовою».

Компартійні плани швидко втілювались у життя. У 1935 р. було ліквідовано 40 польських сільрад по 24 районах Вінницької області. Серед них Гайдайки, Каневська, Куровецька та Тарнорудська (яка колись була визначена «зразковою і суцільно колективізованою») Волочиського району; дві сільради Проскурівського району — Гречанська, у найбільшому за кількістю польського населення селі на Україні, та Зарічанська. Були ліквідовані чотири сільради у Шепетівському районі: Малеванська, Судимонтська, Городнявська, Цмовська, в Янушпільському районі — Лісна Слобода та інші²².

Після цього в Вінницькій області поки що залишалось 12 польських сільрад у дев'яти районах: у Антонівському — Триски, Базалійському — М. Лазучин, Волочиському — Зелене, Войтовці, Городокському — Олешковці, Красилівському — Слобода Красилівська, Плужанському — Стариничі та Хотин-2, Полонському — Тадеушпіль, Проскурівському — Шаровечка та Маньківці, Славутському — Хоровиця.

Це для них була прийнята постанова горезвісним «опитуванням членів політбюро ЦК КП(б)У» 20 серпня 1935 р. (Протокол № 48, пункт 16 з поміткою «не обнародувать»). Наказувалося: «У зв'язку з масовою засміченістю польськими націоналістами керівницького складу національних польських сільрад (у першу чергу складу голів і секретарів сільрад) — пропонувати Київському та Вінницькому обкомам спільно з органами НКВС провести чистку як колишніх, так й існуючих польських сільрад від націоналістів та інших антирадянських елементів. Замінити керівний склад

у польських сільрадах, у першу чергу голів»²³. Процес ліквідації польських сільрад тривав протягом 30-х років. Так, у лютому 1938 р. в «матеріалах по роботі серед нацменшостей Київської області» згадується про 15 національних сільрад на Київщині, серед яких польською була одна. Це Дубовська сільрада Розважівського району. Її голова — Сікорський — визначав напрямки роботи так: «Основне наше завдання — остаточна ліквідація наслідків шкідництва ворогів народу, піднесення більшовицької пильності на базі освоєння більшовизму, на базі опанування марксистсько-ленінської сталінської науки»²⁴.

Останню крапку в процесі ліквідації національних адміністративно-територіальних одиниць поставило рішення ЦК ВКП(б) 16 лютого 1939 р., на основі якого політбюро ЦК КП(б)У в травні прийняло постанову «Про ліквідацію і перетворення штучно утворених національних районів і сільрад».

Після пережитих часів голодомору радянська влада розпочинає новий напрямок у роботі з національними меншинами — депортацію польського населення.

Депортацію здійснювали таємно. У засобах радянської масової інформації про неї не було жодного слова, вона замовчувалась і заперечувалась при запитах польської влади. У 1934–35 рр. почалося виселення польських родин, спочатку на схід України, а пізніше за її межі.

Перші рішення про депортацію поляків з'являються у 1934 р. Так, Політбюро ЦК КП(б)У 20 грудня приймає постанову «Про переселення з прикордонної смуги», за якою 8 300 господарств колгоспників та односібників які, пояснювалося в постанові, не проявили себе у зміцненні кордону і колгоспного ладу, переселялися у віддалені від кордону райони, а на їх місце перебиралися 4 000 кращих господарств з Київської і Чернігівської областей²⁵.

З 1935 р. починається хвиля депортацій польського населення передовсім з національного Мархлевського району. Мрія про кращу долю в умовах Радянської України серед поляків остаточно розвіялась.

Перше виселення 750 родин з Мархлевського району було проведено за рішенням політбюро ЦК КП(б)У в березні 1935 р. Секретар Мархлевського РПК Е. Завадський повідомляв Київський обком КП(б)У про хід переселення, що воно «відбувається нормально», «відправка ешелонів проводиться за графіком, переселенці на станцію прибувають за два дні до завантаження», «настрій переселенців задовільний», «нешасних випадків не було», тільки на станції Новий Завод «була задушена дитина з вини матері», «всі переселенці задоволені, у своїх заявах зобов'язуються у майбутньому

працювати на новому місці краще, щоб виправдати довіру радянської влади». Будь-який протест проти насильницької депортації кваліфікувався як контрреволюційні виступи проти влади. Завадський повідомляв, що відмічено ряд контрреволюційних виступів з боку класово-ворожих елементів, так Мостовий заявляв: «Я ще маю надію повернутися в Л. Гуту, наші поляки ще не забули Україну»; учителька Лапушинська розповідала учням про переселення і плакала разом з дітьми та ін.²⁶

З початком депортації польського населення одноосібники починають вступати в колгоспи, щоб уникнути переселення. Так, у Слободі Чернецькій до колгоспу вступило 45 господарств, в Дзикунках — 55, у Кам'яному Броді — 23 та інш.

35% родин з Мархлевського району переселялися до Харківської області як «політично неблагонадійних елементів», про що і був складений список у районному відділі НКВС «з наявності компрометуючих матеріалів по забарвленнях: 48 родин — польський контрреволюційний, націоналістичний елемент; 51 — костьольний актив; 72 — контрреволюційний куркульський елемент; 51 — мали зв'язки з Польщею і запідозрені у шпигунстві; 3 — організатори та одержувачі «гітлерівської допомоги»; 4 — мали консульські зв'язки; 44 — колишні петлюрівці та соколівці; 15 — колишня шляхта; 3 — колишні поміщики; 24 — особи, які проводили антирадянську агітацію; 11 — особи, які займались шкідництвом у колгоспі; 18 — колишні контрабандисти; 2 — колишні жандарми; 2 — колишні члени ПОВ; 2 — галичани»²⁷.

Для переселення цієї групи польського населення були створені комісії, до яких входили секретар райкому, голова РВК та начальник районного відділу НКВС. Для допомоги у проведенні цієї політики до Мархлевського району було направлено 55 комуністів.

За підрахунками Г. Стронського, з Мархлевського району у 1935–1937 рр. до східних районів України та за її межі було переселено близько 10 тис. осіб польського населення. А у 1935 р. польський національний район ім. Мархлевського на Україні було ліквідовано.

Спочатку постановою від 17 серпня 1935 р. після опиту членів Політбюро ЦК КП(б)У було вирішено розформувати Мархлевський і Пулинський райони, а 3 жовтня цього року це рішення було продубльовано постановою президії ЦВК УРСР «Про Мархлевський та Пулинський райони Київської області», де говорилось, що «в зв'язку з економічною слабкістю Мархлевського і Пулинського районів, незручністю обслуговування МТС колгоспів, а також адміністративною черезсмужжю», «розформувати Мархлевський і Пулинський райони».

На базі польського і німецького національних районів створювали новий Червоноармійський з центром у колишньому Пулино, який було перейменовано на Червоноармійськ. До нього приєднували населені пункти з різних районів, наприклад, з колишнього Мархлевського району наступні сільради — Нейгемська, Прутівська, Костянтинівка, Шереметівська, Грузлівецька, Олізарівська, Неборівська, Білківська. Решта сіл розформованого польського району була включена до інших районів. До Баранівського району відходили Себерівка, Ольшанка, Генрихівка, Мар'янівка, Явне, Любарська Гута, Тартак, Адамівка, Турівка, Мархлевськ, Білка, Дерманівка, Кам'яний Брід, Людвиківка і Дрань-Хатки. До Житомирського району приєднали Улянівку, Шиєцьку-Буду, Полостівку, Тартачок, Новий Завод, Гуту-Устинівку, Васильківку, Здань-Болярку, Вілки, В'юнки, Соболівку, Жовтий Брід. До Новоград-Волинського району — Владинську, Дзикунську, Слободу-Чернецьку, Кам'яно-Майданську польські сільради²⁸.

Радянські керівники вважали, що польське населення у своєму національному районі не виправдало їх довіри, не підтримало колгоспного ладу. На початку 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У вирішило переселити поляків з польського національного Мархлевського району до інших районів України. Передбачалося додатково переселити з Мархлевського району в інші райони України 300 польських «господарств ворожих і ненадійних елементів 50 господарств на Білбалтлаг найбільш небезпечних антирадянських елементів». Переселення пропонувалося провести до районів Харківської області: Червоноградського — 100 господарств, Сахновщанського — 100 господарств і Миропольського — 100 господарств²⁹.

Харківський обком КП(б)У схвалив рішення про переселення на територію області польських родин, але запропонував розмістити їх не у Миропольському районі, а 50 у Ольховатському районі та 50 — у Близнюківському. ЦК КП(б)У постановою від 27 вересня 1935 р. задовольнив прохання Харківського обкому.

На наступному засіданні політбюро ЦК 28 вересня 1935 р. вже було вирішено переселити у Мархлевський район 200 добровольців, ударників-колгоспників з південних районів Київської області «з метою укріплення прикордонного колишнього польського району».

Поляків виселяли й з інших районів України. 16 жовтня 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У приймає рішення про переселення 1 500 польських родин з прикордонних районів Вінницької області, в якому просить дозволу ЦК ВКП(б) «переселити 1 500 польських родин з прикордонних районів Вінницької області з розселенням їх у Харківській, Донецькій і Дніпропетровській областях, надаючи їм пільги переселенців»³⁰.

Секретар Вінницького обкому В. Чернявський надіслав на адресу ЦК КП(б)У листа, в якому писав: «На території Вінницької області, особливо в прикордонних форпостних районах, осіла значна кількість польського населення. Серед цієї категорії населення маються особи, підозрювані у шпигунстві, колишні контрабандисти, родини втікачів за кордон, релігійний актив та інший контрреволюційний елемент, який є базою супротивника серед нас». З метою подальшого очищення кордону, форпостів і вузлових пунктів залізниці Вінницької області обком КП(б)У висловлював прохання санкціонувати проведення переселення у тиллові райони України 1 500 польських родин³¹. Але тут й у подальших постановах ЦК КП(б)У вже не йшлося ні про які пільги.

4 листопада 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У вирішило «прийняти пропозицію Вінницького обкому про те, щоб провести переселення польських родин (в рахунок 1 500) із таких районів області³²:

Проскурівського	150	Козятинського	100
Городокського	250	Жмеринського	50
Волочиського	150	Славутського	100
Шепетівського	150	Ст. Костянтинівського	100
Ізяславського	100	Сатанівського	100
Плужанського	100	Базалійського	100

Політбюро ЦК КП(б)У цією постановою «для повсякденного оперативного керівництва переселенням 1 500 родин з Вінницької області та вирішення всіх практичних питань, пов'язаних з переселенням, створило комісію у складі: Шелехеса, Попова, Литвина, Шувалова, Александровського, Левицького та Орлова». Чергова постанова ЦК КП(б)У від 4 грудня 1935 р. визначала конкретні строки переселення цих 1 500 польських господарств з 5 січня 1936 р. по 15 січня 1937 р.

Постанови приймалися одна за одною, рішення часто, дублювалися. 29 вересня 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У відзначало на засіданні, що вказівка ЦК КП(б)У про очищення Південно-Західної залізниці, особливо її найбільш важливих вузлів, близьких до польського кордону (Коростень, Гречани, Козятин, Шепетівка, Вапнярка та ін.), від антирадянських польських елементів ще не виконана. ЦК КП(б)У постановив створити комісію у складі Шарова, Зоріна, Александровського, яка повинна була у п'ятиденний строк внести свої пропозиції «по очищенню прикордонних залізничних вузлів від польських антирадянських елементів»³³.

25 листопада 1935 р. політбюро ЦК КП(б)У приймає нову постанову «Про переселення польських і німецьких господарств з прикордонної

смуги», в якій йшла мова про переселення навесні 1936 р. 6–7 тисяч господарств переважно за межі України. Для підготовки питань, пов'язаних з цим переселенням, створювалася комісія у складі Косіора (голова), Постишева, Любченка, Попова, Шелехеса, Балицького, Якіра, Ільїна, Василенка, Налімова, Шарова, Чернявського, Трилиського, Соколинського, Паперного³⁴.

17 січня 1936 р. було більш детально визначено долю поляків й німців. Політбюро ЦК КП(б)У постановило в першу чергу переселити в Казахстан 5 тис. господарств: з Київської області — 3 тис, з Вінницької — 2 тис. Намічений строк акції — з 25 травня до 10 червня. Депортація у таємних документах отримала назву «впорядкування сіл лінійки прикордонних районів». Кількість господарств, що переселялися, перевищувала 5 тисяч, це перевиконання плану зробили за рахунок другої черги переміщення, «з тим, щоб по районах Новоград-Волинському і Баранівському повністю переселити всі господарства, які підлягають переселенню». Відправку ешелонів розпочали 20 травня. Від виконавців цієї страшної акції рішенням політбюро суворо вимагалось «об'яву про переселення роботи за 7–8 днів до від'їзду»³⁵.

28 квітня 1936 р. Раднарком СРСР прийняв постанову про переселення поляків «як політично неблагонадійних» з України у Казахстан. До першої групи виселення було включено 35 820 поляків, серед них 12 486 дітей. Поляки депортувалися в Алма-Атинську, Карагандинську, Кокчетавську, Південно-Казахстанську і Талди-Курганську області — 35 735 осіб, 185 осіб — до Російської Федерації³⁶.

Після розформування Мархлевського району продовжувалась депортація поляків з його території. У 1936 р. було переселено 999 сімей з Червоноармійського (337 родин), Новоград-Волинського (247) і Баранівського (415) районів з метою «очищення населених пунктів, засмічених польськими контрреволюційними націоналістичними елементами»³⁷.

Таким чином, національна політика радянської влади по відношенню до польської меншини на селі остаточно провалилась. Поляки-селяни не підтримали проведення колективізації і боролися проти неї всіма доступними методами. Не сприяла проведенню колективізації створена вказівкою зверху система польських сільрад. Будучи не в змозі замінити притаманну полякам-селянам тягу до землі та приватної власності на комуністичні догми суспільної власності, радянська влада почала з середини 30-х років ліквідувати польські сільські ради на Україні. Після жахливого голодомору польські селяни зазнали репресій та депортацій.

- ¹ Известия. — 1991. — 3 октября.
- ² Голод в СССР. Famine the USSR 1930–1934. — М., 2008. — С.223, 224.
- ³ ДАЖО. — Ф. 42. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 9.
- ⁴ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 548. — Арк. 2.
- ⁵ Голод в СССР. Famine the USSR 1930–1934. — М., 2008. — С. 238.
- ⁶ Козяр І. Спогади. — К., 2010. — С. 171.
- ⁷ Козяр І. Спогади. — С. 172–173.
- ⁸ Кульчицький С.В. Трагічна статистика голоду // Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. — Київ, 1990. — С. 78.
- ⁹ Голод 1932–1933 років на Україні... — С. 422, 440.
- ¹⁰ Ziembicki J. Z pamięci wydobywam ludskie losy... // Polska droga do Kazachstanu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Żytomierz 12–14 października 1996 r., Warszawa, 1998. — S. 157.
- ¹¹ Murzanowski F. Wspomnienia o przesiedleniu Polaków z Marjanówki do Kazachstanu w 1936 roku // Polska droga do Kazachstanu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Żytomierz 12–14 października 1996 r., Warszawa, 1998. — S. 182
- ¹² Pikowski W. Relacja mojego dziadka Stanisława Iwaszkiewicza. // Polska droga do Kazachstanu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Żytomierz 12–14 października 1996 r., Warszawa, 1998. — S. 194–195.
- ¹³ Popławski W. Śladami ojca. // Polska droga do Kazachstanu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Żytomierz 12–14 października 1996 r., Warszawa, 1998. — S. 206.
- ¹⁴ Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939. — Warszawa, 1998. — S. 121.
- ¹⁵ Там само. — S. 121.
- ¹⁶ Голод 1932–1933 років на Україні... — С 414–415.
- ¹⁷ Там само. — С. 545–550.
- ¹⁸ Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939. — Warszawa, 1998. — S. 122.
- ¹⁹ Там само. — S. 123.
- ²⁰ ЦДАГО України. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.341. — Арк.144, 157.
- ²¹ Там само — Арк. 192.
- ²² Там само — Арк. 326, 327.
- ²³ Там само — Спр. 12. — Арк. 280.
- ²⁴ ДАКО. — Ф.р. — 144. — Оп.1. — Спр. 720. — Арк. 16.
- ²⁵ ЦДАГО України. — Ф1. — Оп. 16. — Спр. 11. — Арк. 316.

²⁶ Документальні матеріали // Стронський Г. Злет і падіння. Польський національний район в Україні у 20–30-і роки. — Тернопіль, 1992. — С. 53.

²⁷ Там само.

²⁸ ЦДАГО України. — Ф1. — Оп. 16. — Спр. 12. — Арк. 334, 335.

²⁹ Там само. — Арк. 268.

³⁰ Там само. — Арк. 314.

³¹ Там само. — Арк. 343.

³² Там само. — Арк. 341.

³³ Там само. — Арк. 291

³⁴ Там само. — Арк. 346.

³⁵ Там само. — Арк. 49,50.

³⁶ Бугай М.Ф. Депортації населення з України (30–50-ті роки) // Укр. Іст. Журн. — 1990. — № 10. — С. 34.

³⁷ Документальні матеріали... — С. 57.